

Katolicka wersja *sola Scriptura*? Odpowiedź Josepha Ratzingera

A Catholic Version of *Sola Scriptura*? An Answer of Joseph Ratzinger

Słowa kluczowe: *sola Scriptura*, tylko Pismo, Joseph Ratzinger, Pismo a Kościół, Pismo a Tradycja, Pismo a Objawienie, Objawienie Boże, materialna wystarczalność Pisma Świętego, 'raz jeden' Objawienia, terażniejszość Objawienia

Keywords: *sola Scriptura*, Scripture alone, Joseph Ratzinger, Scripture vs the Church, Scripture vs Tradition, Scripture vs Revelation, Divine revelation, material sufficiency of Scripture, the “once for all” of Revelation, the living presence of Revelation

Streszczenie

Ocenę protestanckiego pryncypium i kwestię możliwości wypracowania katolickiej odmiany zasady *sola Scriptura* oparto na twórczości Josepha Ratzingera. Bawarski teolog pytanie o aksjomat „tylko Pismo” sprowadził do zagadnienia sposobu obecności Objawienia Bożego w historii. Ukazywał nierozzerwalny związek Pisma z Kościołem, który daje znaczenie w genezie świętych pism, uznaniu ich kanoniczności oraz ustaleniu kanonu, jest obecny również w postaci symbolu wiary na kartach Nowego Testamentu. Ratzinger rozróżnia pomiędzy Objawieniem a Pismem Świętym jako świadectwem i materialną zasadą Objawienia. Pismo pełni rolę „urzędu świadectwa” i w ten sposób zabezpiecza historyczne „raz jeden” Objawienia. Ale Objawienie ma również swoje „dzisiaj”, jest obecne w życiu, wierze i kulcie Kościoła. Objawienie jest źródłem, z którego wypływają dwa nurty Pisma i Tradycji jako materialnych i historycznych form przekazu Objawienia. Kwestia „Pismo i Tradycja” winna być włączona w szersze zagadnienie

---

¹ Dr hab. Sławomir Zatwardnicki, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.

„Objawienie i Tradycja”. Nietożsamość Objawienia i Pisma Świętego zaprzecza możliwości przyjęcia katolickiej odmiany *sola Scriptura* – dowodził Ratzinger w polemice z Geiselmannem. Wystarczalna jest jedynie rzeczywistość Chrystusa, a nie jej natchnione świadectwo.

Abstract

The assessment of the Protestant formal principle and the feasibility of developing a Catholic variant of the *sola Scriptura* doctrine was based on Joseph Ratzinger's works. The Bavarian theologian reduced the question concerning the principle "by Scripture alone" to the issue of the mode of presence of Divine revelation in history. He showed the inextricable connection between Scripture and the Church, which is visible in the origin of the sacred writings, the affirmation of their canonicity, and present as the creed in the pages of the New Testament. Ratzinger distinguishes between Revelation and Scripture as the witness and material principle of Revelation. Scripture plays the role of the "office of testimony" and thus secures the historical "just once" of Revelation. But Revelation also has its "today", being present in the life, faith and worship of the Church. Revelation is the source from which the two streams of Scripture and Tradition flow as the material and historical forms of the transmission of Revelation. The question of "Scripture and Tradition" should be incorporated into the broader question of "Revelation and Tradition". In his polemic with Geiselmann, Ratzinger argued that the non-identity of Revelation and Scripture denies the possibility of accepting the Catholic variant of *sola Scriptura*. It is only the reality of Christ that is sufficient, not its inspired testimony.

Interesujące z teologicznego punktu widzenia protestanckie pryncypium *sola Scriptura* ['tylko Pismo', ew. 'tylko przez Pismo'] staje na wokandzie również ze względu na potrzeby duszpasterskie. Wraz ze wzrostem znaczenia Pisma Świętego w życiu parafialnym i wspólnotowych formacjach, a przede wszystkim ze względu na coraz powszechniejsze ekumeniczne zaangażowania chrześcijan różnych wyznań, rodzi się potrzeba prezentacji stanowiska katolickiego. Jak Kościół katolicki rozumie rolę Pisma jako spisanego pod natchnieniem słowa Bożego w ramach całokształtu życia kościelnego? Pogłębionego teologicznie podejścia do aksjomatu protestanckiego rozpatrywanego na szerszym tle relacji Pisma, Tradycji i Objawienia można poszukiwać w twórczości

Josepha Ratzingera². Jego spuścizna łączy katolicką ortodoksję z wrażliwością ekumeniczną (por. Gaál, Levering 2010), a przez to pozwala zidentyfikować tak istotne zbieżności, jak i rzeczywiste różnice w stanowiskach katolików i protestantów. Bawarski teolog odpowiada przy okazji na pytanie o to, czy jest jakaś wersja rozumienia *sola Scriptura* możliwa do przyjęcia przez katolików. Nie bez znaczenia dla niniejszego artykułu jest również tak podkreślane przez Ratzingera pierwszeństwo teorii nad praktyką³, idące ‘pod prąd’ współczesnych oczekiwań, że jedność można budować nie na prawdzie, lecz na praktyce⁴. Oznacza to, że teologiczny teoretyczny namysł winien zachować prymat nad *praxis*.

1. Rzekoma *perspicuitas* Pisma Świętego

Za oś podziału Kościoła zachodniego uznał Joseph Ratzinger przyjęcie różnych rozwiązań kwestii sposobu, w jaki Objawienie Boże dokonane w Chrystusie pozostaje na stałe obecne w historii. Podczas gdy Kościół w Tradycji postrzegał jedną z form przekazu Objawienia, Marcin Luter uznał w niej wyniesienie ludzkich postanowień ponad słowo Boże (por. Ratzinger 2018a, 349–350). Słowo Boże zaś zostało właściwie utożsamione z Pismem Świętym. To zaś, jako że miało być autorytetem najwyższym, zostało uznane za jednoznaczne w swojej wymowie.

Terminem oddającym przekonanie reformatorów o tym, że właściwie usposobiony wierzący jest w stanie rozumieć Pismo Święte, jest *perspicuitas* – to łacińskie pojęcie odnoszone do Biblii tłumaczy się jako:

---

² Niniejszy tekst opieram na swojej wcześniejszej publikacji, w której omówiłem twórczość Ratzingera – por. Zatwardnicki 2022, 141-244 (książka w otwartym dostępie na stronie: <https://omp.academicon.pl/wa/catalog/book/teologia-Objawienia>).

³ Por. Ratzinger 2012, 237: „Nie powinniśmy jednak nigdy tracić z oczu tego, że już samo zastanawianie się nad prawdą teologiczną jest zajęciem nader praktycznym”. Ratzinger zgadza się tutaj z jednym z głównych przekonań Romano Guardiniego o pierwszeństwie logosu nad etosem – por. Ratzinger 2009, 271, 273; Schneider 2008, 15-45; Millare 2020, 521–563; Gaál 2010, 253.

⁴ Por. Ratzinger 2009, 270: „Jednakże prawdziwa praktyka, czyli właściwe działanie, wynika z prawdy i o tę prawdę należy walczyć” (Ratzinger cytuje tutaj Guardiniego).

jasność, klarowność, przejrzystość czy jednoznaczność. Pismo w doktrynie reformacyjnej jest swoim własnym interpretatorem [łac. *Sacra Scriptura sui ipsius interpres*], sytuującym się ponad interpretacjami kościelnymi czy naukowymi. Tak zwana jasność Pisma [łac. *claritas*] zakłada przekonanie o tym, że Bóg może komunikować się wystarczająco zrozumiale, gdy wierzący czyta Pismo w Duchu Świętym⁵.

We wczesnym okresie twórczości Luter wyrażał przekonanie o tym, że znaczenie Pisma Świętego jest pewne, dostępne i jasne, że Biblia tłumaczy samą siebie i osądza wszystko inne. Sprzeciwiał się zarówno pogładowi, według którego Pismo miałyby być interpretowane przez Kościół, jak i radykałom (tzw. 'entuzjastom') oczekującym objawień Ducha Świętego przychodzących spoza Pisma⁶. Biblia miałyby być jasna na sposób wewnętrzny (oświecająca aktywność Ducha Świętego pozwalająca pojąć prawdę przekazywaną przez natchnione pisma) i zewnętrzny (interpretacja zgodnie z regułami języka umożliwiająca dotarcie do prawdy tekstu, rozpatrywanie niejasnych fragmentów w świetle innych lub całości Pisma) (por. Yocum 2005, 728). Jan Kalwin wiązał prostotę Pisma z dostępnością dosłownego sensu, co uzasadniał przystosowaniem się Objawienia do ludzkich możliwości jego recepcji i zrozumienia (por. Schwöbel 1990, 99-100; Webster 2005, 724; Thompson 2005, 96; Yocum 2005, 729). Poglądy reformatorów głównego nurtu, którzy z jasności Pisma nie wyprowadzali wniosku o odsuwaniu na bok kościelnej tradycji czy wysiłku egzegetycznego, w kolejnych wiekach ulegało radykalizacji⁷.

---

⁵ Por. Yocum 2005, 727-728; Ward 2005, 731; East 2021, 77-81. Z nowszych reinterpretacji *perspicuitas* na uwagę zasługuje prezentowane przez Johna Webstera. Anglikański teolog czerpiący z tradycji reformowanej podkreśla mocno, że nie tekst biblijny jest sam w sobie zrozumiały, ale że staje się takim ze względu na to, że pozostaje na służbie Ducha Świętego, który wykorzystuje Pismo w funkcji Bożego objawienia – por. Webster 203, 93-95; Webster 2012, 23.

⁶ Por. Cross 2007, 316. Egzegetyczny optymizm Lutera ustąpił w obliczu radykalnej reformacji – por. McGrath 2005, 547-548. Por. także: Gabriel 2007, 211.

⁷ Por. Yocum 2005, 729. Moss odnotowuje założenie części świata protestanckiego,

Rzekomą *perspicuitas* Pisma Świętego, odnotowuje Ratzinger, zakwestionowały badania historyków oraz hermeneutów (osób zajmujących się zasadami interpretacji tekstów). Dzieje egzegezy biblijnej z ich diametralnie różniącymi się interpretacjami zależnymi od „ducha czasu” podważyły tzw. oczywistość Pisma. Reformacyjna „zasada Pisma” okazała się niemożliwa do utrzymania. Słowo Boże utożsamione z księgą Biblii, wyizolowaną z Tradycji i historii Kościoła, staje się ofiarą wieloznaczności i arbitralnych odczytań. Wynika to zdaniem bawarskiego teologa z nieuwzględnienia tak związku Pisma z przestrzenią życiową ludu Bożego będącą składową interpretacji ksiąg natchnionych, jak i obiektywnej struktury słowa, które w swojej dynamice wskazuje ponad to, co zapisane w literze. Mimo wszystko Ratzinger utrzymywał pewien rodzaj jednoznaczności Pisma, tyle że miałyby być ona możliwa do rozpoznania dopiero wtedy, gdy interpretuje się poszczególne fragmenty w powiązaniu z całością Biblii, tę zaś czyta w Kościele i w jego wierze⁸.

[...] Pismo odczytujemy w żywej wspólnoty, czyli opierając się na podstawowych opcjach, dzięki którym osiągało ono historyczną skuteczność, a więc tworzyło Kościół. Tekstu nie można odrywać od tego żywego kontekstu. W tym sensie Pismo i Tradycja stanowią nierozłączną całość i tego właśnie w momencie pojawienia się świadomości historycznej Luter nie potrafił dostrzec. Wierzył w jednoznaczność dosłownego

---

że tradycja jest ludzkim wytworem Kościoła narzucającego swoją władzę – por. Moss 2015, 72.

⁸ Por. Ratzinger 2016a, 517; Ratzinger 2018a, 330–331; Ratzinger 2018b, 795–796; Blanco Sarto 2013, 27. Takie wyniki egzegezy prowadziły w niektórych środowiskach protestanckich do przejścia od zasady *sola Scriptura* do *sola Traditio* – por. Ratzinger, Messori 1986, 139. Jest znamienne, że luterkański teolog Ernst Käsemann twierdził wręcz, że Biblia nie jest źródłem chrześcijańskiej jedności, ale wręcz przeciwnie, rozłamu – por. Childs 2006, 34, 40. Sobór Trydencki odrzucał reformacyjną krytykę właśnie z tego powodu, że słowo nie jest samodzielną rzeczywistością lokującą się ponad Kościołem. Słowo zostało przekazane Kościołowi i dopiero dzięki temu wyjęciu z ludzkiej dowolności zostaje ono zabezpieczone przed samowolą interpretacyjną – por. Ratzinger 2018a, 351–352.

sensu, która nie istnieje i którą nowożytna wiedza historyczna od dawna już odrzuciła (Ratzinger 2012, 606).

Ten związek Pisma z Kościołem może zostać uzasadniony już na podstawie kart Pisma, w którym znajdują się wyznania wiary pierwotnego Kościoła. Ponieważ symbol wiary wiązał się z głoszeniem Kościoła oraz jego sakramentalnym życiem, Kościół przepowiadający, modlący się i celebrujący sakramenty jest już obecny w Piśmie Świętym i stanowi jego warunek (nie przyczynę!). Kościół uznał również te a nie inne księgi za natchnione pisma i w ten sposób, dzięki ustaleniu kanonu, w ogóle staje się możliwe istnienie Pisma; to wiara Kościoła tworzy kanoniczną jedność i jest istotną częścią Pisma, które musi być zatem czytane w tej wierze, w której księgi biblijne stanowią jedno Pismo. Jako że kryterium Symbolu umożliwiło ukształtowanie się kanonu, Symbol pozostaje hermeneutyczną instancją⁹.

Właśnie ze względu na niejednoznaczność Pisma wiara Kościoła przyjmując natchnione Pisma, na mocy tej samej podstawowej decyzji jednocześnie wyznaczyła swego rodzaju „kanon w kanonie” w formule

---

⁹ Por. Ratzinger 2018a, 169, 331, 364, 386–387, 390, 629; Ratzinger 2016a, 181–182; Ratzinger 2012, 607: „W rzeczy samej, bez wiary także Pismo nie jest Pismem, lecz heterogenicznym raczej zbiorem literatury, która nie może mieć normatywnego znaczenia dla dnia dzisiejszego”. Kościół jest, powiada Ratzinger, naczyniem Objawienia, dlatego jego wiara jest miarą np. tradycji liturgicznej – por. Ratzinger 2012, 617. Rozpoznanie genezy kształtowania się takiej a nie innej formy sakramentu Eucharystii, procesu, w którym Kościół przewodzony przez Ducha Świętego rozpoznał i ukazuje prawdziwą istotę tego, co Pan ustanowił podczas Ostatniej Wieczerzy, ukazuje zdaniem Ratzingera głęboki związek Pisma z Tradycją. Od drugiej strony: sama analiza Biblii niezależna od Tradycji nie byłaby w stanie dotrzeć do najgłębszych intencji Pisma, jakie mogą się ukazać dopiero w kontekście życia Kościoła – por. Ratzinger 2012, 403. Por. również Kasper 2014, 98: „Jednym z ważniejszych rezultatów egzegezy historyczno-krytycznej jest bowiem wykazanie, że od początku istnieją w Nowym Testamencie wiążące wypowiedzi o charakterze *credo*, które są starsze od najstarszych pism Nowego Testamentu. Na nich opiera swą argumentację Paweł w decydującym miejscu, a mianowicie przedstawiając przesłanie o zmartwychwstaniu i o znaczeniu Eucharystii (1 Kor 11,23–25; 15,3–5)”. Por. również Work 2002, 241: „Naturally, it is the canon’s community that generally knows best how to read its canon”.

symbolu. Pismo winno być interpretowane zgodnie z regułą wiary [łac. *regula fidei*], która stanowi drogowskaz do klarowności Pisma. W regule wiary nie chodzi jednak o samą formułę słowną, ale o rzeczywistość wiary Kościoła, który ustala swój wyraz wiary wyjaśniający Pismo. Autorytet Kościoła, konkluduje Ratzinger, przynależy wewnętrznie do Pisma (nie jest 'obok' niego) i zabezpiecza jego autorytet¹⁰.

2. Związek Pisma Świętego z Kościołem

Z badań Ratzingera nad przebiegiem, debatami i ostatecznymi wypowiedziami Soboru Trydenckiego wynika, że ojcowie soboru dopuszczali myśl o Objawieniu wciąż się dokonującym w Kościele prowadzonym przez Ducha Świętego. Tym samym dalecy byli od nowożytnego rozumienia, a bliscy patrystycznemu i średniowiecznemu jego postrzeganiu. W związku z tym, uznawał niemiecki teolog, należy zakwestionować aksjomat mówiący o zakończeniu Objawienia wraz ze śmiercią ostatniego z apostołów. Jego przyjęcie byłoby tożsame z uznaniem w Objawieniu zbioru nauk przekazanych przez Boga w przeszłości i pozostawałoby w sprzeczności z przesłaniem Biblii¹¹. Stanowiłoby również przeszkodę w uznaniu historyczności wiary chrześcijańskiej¹².

---

¹⁰ Por. Ratzinger 2018a, 331–332, 387, 504, 629; Ratzinger 2018b, 737, 796–797; Hahn 2021, 74, 91 Moss 2015, 67, 72. Por. także Blanco Sarto 2013, 27; Work 2002, 184–185, 195. Światowa Rada Kościołów za podstawowy klucz hermeneutyczny uznaje Credo nicejsko-konstantynopolińskie dzielone przez wszystkich chrześcijan – por. Work 2002, 322; Wainwright 1995, 639–662.

¹¹ Por. Ratzinger 2018a, 381–382, 499, 502–503. W debatach Soboru Trydenckiego wyróżniał się pogląd o tym, że Objawienie w formie zapisanej, utożsamiane z Ewangelią, dotyczy nie samej Biblii, ale również ludzkich serc; podkreślano również aktywność Ducha Świętego przemawiającego w całej historii Kościoła. Ratzinger ocenia, że dokonana już w okresie posoborowym historyzacja i materializacja pojęcia Objawienia została jednak w pewien sposób przygotowana przez kompromisy soborowe – por. Ratzinger 2018a, 382. Jest znamienne, że ojcowie Soboru Watykańskiego II w konstytucji *Dei verbum* nie formułują poglądu o zakończeniu Objawienia wraz ze śmiercią ostatniego z apostołów, gdyż stanowiłby on wsparcie statycznego ujęcia Objawienia – por. Daly 1997, 37.

¹² Por. Ratzinger 2018a, 499. Waga tych wypowiedzi Ratzingera jest tym większa,

A przecież w Biblii Objawienie jest pojmowane inaczej, jako wydarzenie nowej relacji Boga z człowiekiem. O tyle jest ono dokonane, o ile relacja ta w maksymalny sposób urzeczywistniła się w Chrystusie; o tyle wciąż się dokonuje i zachowuje swoją terażniejszość – o ile relacja ta ma być wciąż urzeczywistniana na nowo (por. Ratzinger 2018a, 503). Stwierdzenia *Tridentinum* zostają w refleksji niemieckiego teologa ‘przetłumaczone’ na język bardziej współczesny:

[...] Objawienie jest wprawdzie zakończone zgodnie z jego zasadą materialną, ale jest i pozostaje obecne zgodnie ze swoją rzeczywistością. Innymi słowy: mamy tu do czynienia z ujęciem, wedle którego Objawienie ma wprawdzie swoje ἐφάπαξ, gdyż dokonało się w faktach historycznych, ale ma też swoje nieustanne „dzisiaj”, gdyż to, co się wydarzyło raz, pozostaje w wierze Kościoła nadal żywe i skuteczne, a chrześcijańska wiara nie odnosi się nigdy tylko do tego, co przeszłe, ale zarazem do tego, co terażniejsze i przeszłe (Ratzinger 2018a, 382).

W związku z tym należałoby dowartościować dwa bieguny: przeszły i terażniejszy. Temu, co wydarzyło się ‘raz jeden’ [*efapax*], czyli historyczności przyjścia Słowa na świat, odpowiada ‘raz na zawsze’, bo spotkanie ludzi z Chrystusem wciąż trwa (por. Hbr 7,27; 9,12; 10,10; por. Ratzinger 2018a, 366, 381–382, 502–503; Ferdek 2010, 174–175. Por. Popowski 1995, 247–248). W chrześcijańskiej rzeczywistości jednorazowość i niepowtarzalność ‘wczoraj’ jest równie ważna jak terażniejszość i ‘zawsze’ Objawienia. Spotkanie ludzi z ‘początkiem’ ustanowionym w Jezusie z Nazaretu trwa, dopóki istnieje ludzkość, i w postępującej naprzód historii ujawniają się wszystkie możliwości tego spotkania

---

że jego przekonanie wymagało reinterpretacji potępionego w dekrete *Lamentabili* twierdzenia: „*Revelatio, obiectum fidei catholicae constituens, non fuit cum Apostolis completa*” (DH 3421). Bawarski teolog tę wypowiedź wiązał z niedostateczną refleksją nad związkiem Objawienia i historii. W związku z tym znaczenie dokumentu leżeć miałyby jego zdaniem nie w pojedynczych wypowiedziach, lecz w całościowym ukierunkowaniu contra modernistycznym tendencjom ewolucjonistycznym i historycystycznym – por. Ratzinger 2018a, 494–495.

(por. Ratzinger 2018a, 502). Bóg już „dał nam swego Syna, siebie samego, całe swoje Słowo” i „w tym sensie Objawienie się zakończyło”. Ale przecież „to Słowo jest samym Bogiem i wszystkie słowa wskazują na Słowo, dlatego nigdy nie jest ono tylko przeszłością, lecz zawsze terażniejszością i przyszłością, i zawsze zakotwiczeniem naszego życia w wieczności, a jednocześnie otwarciem na nią [...]” (Ratzinger 2015, 681–682) – wyjaśnia Ratzinger.

Dopiero to stwierdziwszy, można zastanowić się nad funkcją Pisma Świętego. Jest ono spisaniem świadectwem Objawienia (tak jak *regula fidei* jest ustnym świadectwem), a nie samym Objawieniem. Rolę trwałej normy dla Kościoła odgrywa nie samo Pismo jako zamknięty zbiór twierdzeń, ale rzeczywistość Objawienia, którą spisane pod natchnieniem twierdzenia mają za zadanie zabezpieczać (por. Ratzinger 2018a, 503). Przekaz Biblii o Jezusie nie jest archiwalnym potwierdzeniem, ale świadectwem stałej obecności Pana, który „jest Duchem” (2 Kor 3,17). Jego słowo jest zawsze terażniejsze i przyswajane w ciągle ‘nowej’ terażniejszości, ale nie odrywa się od historycznego fundamentu – właśnie ‘związanie’ przez nowotestamentalne księgi chroni je przed ‘gnozą’ spekulacji ludzkich (por. Ratzinger 2018a, 386).

Ratzinger nazywa to każdorazowe przyswajanie słowa w terażniejszości, owo uobecnianie z jednoczesnym zachowaniem historycznego fundamentu, Tradycją. Tym samym zostaje Tradycja związana z pierwotnym wydarzeniem oraz jego słownym świadectwem w Piśmie, którego wykładnia nie polega jedynie na egzegezie (zwłaszcza tej opartej jedynie na metodzie historyczno-krytycznej), ale dokonuje się w całym życiu, wierze i kulcie Kościoła. Bawarski teolog postuluje w związku z tym bipolarną kryteriologię: z jednej strony uwzględnia wagę urzędu Kościoła, jaka wynika z obecności Ducha oraz współczesności Chrystusa z Kościołem, z drugiej pisze o ‘urzędzie świadectwa’, czyli danym ‘raz na zawsze’ słowie Pisma czerpiącym swoją powagę z owego ‘raz jeden’ historycznych wydarzeń. Reformacyjna samodzielność Pisma jako jednoznacznego kryterium Kościoła w pewnym sensie istnieje,

ale dopiero w ramach tego kontrapunktu może znaleźć swoje miejsce w teologii katolickiej¹³.

To, co naukowo lub też w zwykłej lekturze można jednoznacznie rozpoznać w Piśmie, pełni funkcję rzeczywistego kryterium, któremu muszą się poddać również wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego. Chodzi tu oczywiście o składnik podstawowy, o wiedzę, która nie jest sędzią wiary, ale istnieje również w wierze jako instancja krytyczna i jako taka ma istotne zadanie: dbania o czystość *ἐφάπαξ*, raz danego świadectwa, obrony *sarx* historii przeciwko arbitralności gnozy, która wciąż na nowo pragnie się uniezależnić (Ratzinger 2018a, 367. Por. Bossu, Advani 2020, 76–77).

Również w opracowaniu sygnowanym wspólnie z Karlem Rahnerem zaakcentowany został wzajemny związek Pisma i Kościoła; Pismu niezbędny jest Kościół, bo w Tradycji Kościoła Pismo staje się żywym słowem Boga; Kościół zaś jest sługą, a nie panem tego słowa (por. Ratzinger 2016a, 181–182). Oznacza to, że „Kościół nie może głosić niczego innego oprócz Pisma, a Pismo żyje nie inaczej jak tylko przez jego głoszenie i wiarę Kościoła, który je objaśnia i autorytatywnie określa

---

¹³ Por. Ratzinger 2018a, 366, 386; Ratzinger 2012, 217: „Mimo niewątpliwiej doniosłości metody historycznej nie istnieje żadna możliwość rekonstruowania wiary na podstawie samej historyczności. Kto jednak oczekuje od Pisma terażniejszości, czyli wiary, ten nie może pozostać przy samej historii, która stwierdza fakty historyczne i nic poza tym. Wiara jest rozumieniem, a rozumienie zawsze wykracza poza sferę samych faktów. Dlatego metoda historyczna nie wyklucza centrum hermeneutycznego, lecz wręcz się go domaga. W tym sensie zasada *sola Scriptura*, która by odsyłała tylko do danych historycznych, byłaby sama w sobie sprzeczna”. Dogmaty maryjne ogłoszone w 1854 (niepokalane poczęcie) i 1950 roku (wniebowzięcie) stanowią zdaniem Ratzingera przykład tych prawd wiary, w których świadomość ludu Bożego została postawiona jako podstawowe kryterium Tradycji. Ryzyko z tym związane polega na tym, że terażniejszość działania Ducha Świętego wysuwa się na pierwszy plan kosztem chrystologicznego *efapax*, co mogłoby w rezultacie zniekształcić podstawową strukturę Tradycji – por. Ratzinger 2018a, 389. W innych miejscach Ratzinger przyznawał jednak, że dogmaty maryjne wskazują z kolei na konieczny związek Pisma z Tradycją przez to, że są zakorzenione w Biblii na sposób ziarna, które wzrosnąć może dopiero w Tradycji – por. Szymik 2015, 227; Ratzinger, Messori 1986, 90.

jego prawdziwy sens” (Ratzinger 2016a, 183). W ten sposób żywy głos Kościoła stoi na straży jednoznaczności Pisma, to zaś stanowi jego miarę i granicę jego *viva vox* (por. Ratzinger 2018a, 332–333). Słowo Boże jest zarazem w Kościele, jak i ponad nim, dlatego może stawać się instancją krytyczną względem jego konkretnej formy istnienia; Kościół powinien poddawać się osądowi słowa Bożego – dodawał Ratzinger (por. Ratzinger 2018b, 791. Por. także Work 2002, 267). I odwrotnie, gdyby pojmować Pismo – pisał z kolei Rahner – „jako deklarację skierowaną przez Boga jako autora do Kościoła”, deklarację „postawioną niejako naprzeciw Kościoła” i niezależną od niego oraz niedostępną jego kompetencji, „bylibyśmy wtedy już niedaleko protestanckiej doktryny *sola Scriptura*” (por. Rahner 1969, 195).

3. Przeciw idei *duplex fons* Objawienia

Jeszcze Sobór Trydencki używał terminu ‘źródło’ w liczbie pojedynczej i obejmował nim Ewangelię jako Objawienie Chrystusowe. W czasie soboru potwierdzono, że Kościół swoje przekonania czerpie nie jedynie z Pisma Świętego; w sprzecznie wobec protestanckiego ‘tylko Pismo’ wyrażenie katolickiej wiary przybrało postać ‘Pismo i Tradycja’. Wielką rolę odegrał tutaj spójnik ‘*et*’, który niejako sugerował ‘mechaniczne’ zestawienie ze sobą prawd wiary wywiedzionych z Pisma i Tradycji, tak jakby Pismo i Tradycja mogły być stawiane ‘obok’ siebie. Niestety, poskutkowało to upowszechnieniem się (ale nie dominacją tego poglądu) w późniejszym czasie w katolickiej teologii nieznannej wcześniej frazy ‘dwa źródła’ [łac. *duplex fons*] Objawienia¹⁴.

¹⁴ Por. Ratzinger 2016a, 140, 212, 413–415; Ratzinger 2016b, 679; Ratzinger 2018a, 388–389; Rowland 2017, 36; Dulles 1980, 25; Moss 2015, 66–67, 69, 73, 79; Mullins 2005, 409; Work 2002, 284–285; Leks 1997, 54. Dokładne stwierdzenie trydenckiego „Dekretu o przyjęciu świętych ksiąg i Tradycji”: „[...] *hanc veritatem et disciplinam contineri in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quae ab ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditae ad nos usque pervenerunt*” (DH 1501). Polskie tłumaczenie w: Sobór Trydencki 2007, 179: „[...] ta prawda i zasady postępowania znajdują się w księgach spisanych i tradycjach niepisanych, które

U podstaw tego legło niewłaściwe, zawężone do propozycjonalnych twierdzeń ujęcie Objawienia, któremu z całą mocą sprzeciwiał się Ratzinger: „W istocie rzeczy, to nie Pismo i Tradycja są źródłami Objawienia, lecz Objawienie – mowa i samooodślanianie się Boga stanowi *unus fons*, z którego wypływają obydwie nurty Pisma i Tradycji” (Ratzinger 2016a, 140, 415. Por. Pokrywiński 2017, 95; Mullins 2005, 423). Wyłaniająca się w nowożytności idea rozumienia Pisma i Tradycji jako dwóch źródeł prawd wiary sprowadza Objawienie do jego świadectw, Pisma i Tradycji (zwanym przez Ratzingera ‘materialnymi zasadami’ Objawienia). W takim ujęciu trzeba albo przyjąć, że Tradycja niesie dodatkowe treści względem Pisma, albo temu zaprzeczyć, a wtedy uznać zasadę ‘tylko Pismo’ identyfikującą księgi natchnione z Objawieniem. Jak jednak zauważał Ratzinger, ojcowie Kościoła oraz teologowie średniowieczni (m.in. Bonawentura i Tomasz z Akwinu, których Ratzinger uznawał za największych teologów XIII wieku) nie znali pojęcia ustnie przekazywanej obok Pisma Tradycji (tzw. *paradosis agrafos*), a Tradycję pojmowali jako Pismo przyswojone przez Kościół poruszany Duchem Świętym. Również współczesne badania historyczne nie potwierdzają istnienia takich niezapisanych a obecnych od początku Kościoła i następnie przekazywanych ustnie i niezależnie od Pisma prawd wiary¹⁵. Kanon nie jest tutaj wyjątkiem – nie stanowi ustnej informacji pochodzącej od Dwunastu¹⁶.

Apostołowie otrzymali z ust samego Chrystusa lub sami pod natchnieniem Ducha Świętego przejęli i tak je przekazali niejako z rąk do rąk aż do naszych czasów”.

¹⁵ Por. Ratzinger 2016a, 128, 141–146, 293–294, 415–416; Ratzinger 2018a, 388, 495; Ratzinger 2012, 620; Pidel 2015, 694; Gaál 2012, 525; Pokrywiński 2017, 95–96, 100. Interesujące, że „opór wobec tezy, że istnieje katolickie *sola Scriptura*, powstał właśnie wśród egzegetów” – por. Ratzinger 2016b, 877.

¹⁶ Por. Ratzinger 2016a, 144; Ratzinger 2018a, 387; Rahner 1969, 196. Ratzinger wymieniał przykłady prawd wiary, dla których nie jest możliwe wykazanie, że sięgają historycznych początków wspólnoty chrześcijańskiej: liczba siedmiu sakramentów; chrzest dzieci; niepokalane poczęcie Najświętszej Maryi Panny czy jej cielesne wniebowzięcie – por. Ratzinger 2016a, 144–145; Ratzinger 2018a, 389. W relacji peritusa kwestionowanie rozumienia Tradycji jako skarbcza apostołskich przekazów zostało

Jest znamienne, że różnica między myśleniem protestanckim a katolickim, którą według Ratzingera daje się sprowadzić do, odpowiednio, koncepcji rozkładu i tożsamości, bazowała paradoksalnie na podobnym błędzie ahistoryczności. Reformacja protestancka zakładała ideę rozkładu dokonującego się w dziejach Kościoła i z tego powodu krytycznie ustosunkowała się do Tradycji. Zgodnie z aksjomatem *sola Scriptura* to, co pojawiło się później niż Pismo, mogło być jedynie zniekształceniem. Dlatego miarodajnego chrześcijaństwa poszukiwano poza historią. Z kolei katolicka kontrreformacja wychyliła wahadło w stronę tożsamości z Kościołem apostołskim, afirmując Tradycję, ale jednocześnie jej złożoność przeobrażając w mechanicznie przekazywane tradycje mające swe rzekome źródło w okresie apostołskim. W konsekwencji wyeliminowano możliwość historycznego rozwoju dogmatów¹⁷.

Za jedno z najważniejszych osiągnięć Soboru Watykańskiego II uznawał Ratzinger właśnie oddalenie twierdzeń o ‘dwóch źródłach’ Objawienia. Stało się to możliwe, ponieważ ojcowie soboru przyjęli inny model Objawienia – dialogiczno-osobowy, na pierwszym miejscu stawiający wyjście Boga ku ludziom, a nie przekaz doktrynalny. Pozwoliło to w Piśmie i Tradycji dostrzec materialne i historyczne formy przekazu uprzedniego względem nich i zawsze większego Objawienia (por. Ratzinger 2016a, 141; Ratzinger 2016b, 652; Ratzinger 2018a, 356; Wicks 2010, 642). W celu uniknięcia sporu między zwolennikami singularystycznego i pluralistycznego rozumienia pojęcia źródła/źródeł, zgromadzenie soborowe zdecydowało się w ogóle unikać terminu *fons*, posłużono się zamiast tego słowem *scaturigine*¹⁸. Nie Pismo i Tradycja

---

uznane przez niektórych ojców *Vaticanum Secundum* za odrzucenie Tradycji i otwarcie drzwi protestantyzmowi – por. Ratzinger 2016a, 417.

¹⁷ Por. Ratzinger 2018a, 495-497. Trzeba przyznać, że również niektórzy teologowie katoliccy przyjmują narrację eklezyjalnego upadku – por. Levering 2014, 290.

¹⁸ Por. DV 9: „Sacra Traditio ergo et Sacra Scriptura arcte inter se connectuntur atque communicant. Nam ambae, ex eadem divina scaturigine promanantes, in unum quodammodo coalescunt et in eundem finem tendunt”; Ratzinger 2018a, 679; Martin 2015, 269.

są więc źródłami, lecz uprzednie względem nich Objawienie jest „źródłem, z którego wypływają Pismo i Tradycja jako dwa nurty przekazu jednego Objawienia” (Ratzinger 2016a, 127. Por. Martin 2015, 269). Jeśli o Piśmie i Tradycji wolno mówić jak o źródłach, to tylko od strony poznającego podmiotu – Pismo i Tradycja nie należą do porządku rzeczywistości [*ordo essendi*], lecz do porządku poznania [*ordo cognoscendi*] (por. Ratzinger 2016a, 127, 141; Pokrywiński 2017, 95).

Tradycja nie oznacza skarbcza poszczególnych prawd wiary, ale jest żywą siłą, która w historii pozwala zachować i rozwijać raz daną jedną prawdę. Tradycja jest poznaniem w Duchu Świętym tego, co już należało do Objawienia, jest procesem przyswajania i rozwijania *mysterium Christi*. Jest też Tradycja obecnością żywego Pana przewodzącego w Duchu Świętym wspólnocie i można ją przyrównać do rzeki łączącej ze źródłem (por. Ratzinger 2016a, 145, 294; Benedykt XVI 2006; Brotherton 2015, 107; Feingold 2016, 215–217; Bossu, Advani 2020, 74). Również, jak wykazały to egzegetyczne badania naukowe, samo Pismo jest zależne od Tradycji, ponieważ jest wyrazem bynajmniej nie ‘stenotypicznego’ zapisu tego, co wcześniej było głoszone, ale powstało w wyniku pewnego duchowego procesu zrealizowanego w łonie Tradycji (por. Ratzinger 2016a, 416). W związku z tym Tradycja jest wewnętrzną zasadą tworzenia Pisma – podkreślił Ratzinger:

najstarsza wspólnota nie przekazała słów i czynów Pana jak archiwalnie zamkniętych kategorii. Kierując się przekonaniem, że Pan nie jest martwy, że nie jest kategorią przynależną do archiwów przeszłości, lecz za sprawą Ducha Świętego żyje w Kościele jako Zmartwychwstały, Kościół przekazane dobro na nowy sposób wyjaśnia i jednocześnie rozwija, odpowiednio do danej sytuacji. Tradycja ukazuje się tu nie jako mechaniczny przekaz, lecz jako dynamiczny proces albo – mówiąc inaczej: w samym Piśmie Świętym istnieje przekazujące rozwinięcie, mająca uzasadnienie w danej Kościołowi władzy interpretowania; Tradycja nie

jest tylko zewnętrznym uwarunkowaniem, lecz stanowi wewnętrzną zasadę tworzenia Pisma (Ratzinger 2016a, 416)¹⁹.

Wskazanie na nadrzędną rolę Objawienia uprzedniego względem Pisma i Tradycji pozwoliło zbliżyć stanowiska katolickie i protestanckie, a zarazem oddalić groźbę skrypturyzmu, czyli identyfikowania Objawienia ze spisaniem słowem Bożym. Mimo uznania prymatu Pisma Świętego nad Tradycją (tak Ratzinger interpretuje twierdzenie konstytucji o Objawieniu Bożym, że tylko Pismo jest słowem Bożym, a Tradycja pełni rolę wykładni – por. DV 9 i 24), podkreślona przez ojców *Vaticanum Secundum* więź Pisma i Tradycji pieczętowała jednak rzeczywistą różnicę między chrześcijanami²⁰.

4. Nie dla katolickiego *sola Scriptura*

Z ideą ‘dwóch źródeł’ koresponduje pogląd tzw. *partim – partim* (*partim Scriptura – partim traditio*), zgodnie z którym Objawienie jest dostępne po części w Piśmie, a po części w Tradycji. Nie stanowi ono wtedy organicznej jedności obecnej nie inaczej niż jako całość. Oczywiście kryje się w nim koncepcja Objawienia możliwego do ‘mechanicznego’ dzielenia, a zatem jako zbioru prawd i twierdzeń. Co jednak ważne, w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o możliwość przyjęcia katolickiej wersji *sola Scriptura* ojcowie Soboru Trydenckiego nie tylko że nie ‘kanonizowali’ tej koncepcji *partim – partim*, ale świadomie zrezygnowali ze sprecyzowania więzi między Pismem i Tradycją²¹.

---

¹⁹ Świadectwo naocznych świadków zawiera ich własne sformułowania i interpretacje słów Chrystusa oraz Chrystusa jako Słowa – por. Scheffczyk 2001, 33.

²⁰ Ratzinger 2016a, 142–143; Ratzinger 2016b, 680; Moss 2015, 78; Mullins 2005, 431. W przedostatnim i ostatnim paragrafie zużytkowuję badania, których wyniki ukazały się w artykule: Zatwardnicki 2020 (a następnie w wersji nieco zmodyfikowanej w monografii: Zatwardnicki 2022).

²¹ Por. Ratzinger 2016a, 127–128, 143–144; Ratzinger 2016b, 679; Mullins 2005, 409. Za źródło potrydenckiego *partim Scriptura – partim traditio*, czyli dwóch równorzędnych zasad materialnych, uznawał Ratzinger katechizm św. Kanizjusza. Historia dogmatów i historyczne pojmowanie sensu Pisma przekreśliły zdaniem Ratzingera

Reinterpretacją soborowego „Dekretu o przyjęciu świętych ksiąg i Tradycji” zajął się w XX wieku Josef Rupert Geiselmann, w którego twórczości Ratzinger upatrywał jednego z dwóch, obok dogmatów maryjnych XIX i XX wieku, nurtów korygujących pojmowanie Tradycji jako materialnego źródła. W swoich publikacjach, a zwłaszcza w rozprawie (por. Geiselmann 1962), tybiński dogmatyk stawiał hipotezę, że brak zdefiniowania relacji Pisma i Tradycji na Soborze Trydenckim otwiera możliwość przyjęcia materialnej wystarczalności Pisma, a tym samym jakiejś formy materialnie rozumianej *sola Scriptura* przez katolików. W Piśmie byłyby zawarte przynajmniej *implicite* wszystkie ważne z punktu widzenia zbawienia prawdy objawione, a Tradycja stanowiłaby jedynie klucz interpretacyjny. W związku z tym Geiselmann zaproponował koncepcję *totum in sacra Scriptura – totum in traditione*, która jego zdaniem miałaby ukazywać organiczne przenikanie się (zamiast mechanicznego ‘składania’) Pisma i Tradycji²². Tradycja w tym ujęciu byłaby, wyjaśniał Ratzinger, „przekładem Pisma na żywą terażniejszość Kościoła” istniejąca, „tak jak Pismo, w każdej chwili w całości” (por. Ratzinger 2018a, 447. Por. także: Kasper 2014, 97; Brotherton 2015, 104).

---

możliwość wyjaśniania relacji między objawieniem, Pismem Świętym i Tradycją za pomocą wcześniejszych kategorii. Stąd postulował cofnięcie się przed nowożytny traktat o Tradycji do czasu wcześniejszego od polemik protestancko-katolickich – por. Ratzinger 2012, 619 (wraz z przyp. 1).

²² Por. Ratzinger 2016b, 679; Ratzinger 2018a, 354, 389, 406-407; Geiselmann 1962, 282; Kasper 2014, 96-97. Brotherton 2015, 104. Ratzinger odnosił się do tez Geiselmanna życzliwie, ale polemicznie – por. np. Ratzinger 2018a, 353, 389, 406-410 (bodaj najłagodniejsza krytyka zawarta w recenzji pracy tybińskiego teologa), 447, 487. W jednym miejscu Ratzinger uznaje, że Geiselmann ukazywał wręcz możliwość pojednania zasady katolickiej z protestanckim aksjomatem; jeśli byłaby możliwość wywiedzenia wszystkich treści wiary z Pisma, wtedy Biblię można by uznać również jako zasadę formalną, a nie tylko materialną – por. Ratzinger 2016a, 547. Gwoli ścisłości, według Geiselmanna Tradycja sprawowałaby funkcję interpretacyjną, zatem obowiązywałaby formuła: „*totum in sacra Scriptura et iterum totum de traditione*”. Pismo wymagałoby treściowego uzupełnienia w sprawach „*mores et consuetudines*” Kościoła, i w tym zakresie trzeba by przyjąć zasadę: „*partim in sacra Scriptura, partim in sine scripto traditionibus*” – por. Ratzinger 2018a, 407. Por. także Ward 2005, 730-731; Hendrix 2011, 478-479.

Ratzinger poddawał tę koncepcję krytyce, wskazując jej słabe strony. Po pierwsze, z powodu ahisterycznego zabsolutyzowania kwestii materialnej wystarczalności Pisma (problem ważny w teologii XX, a nie XVI wieku) przeszacowana została w niej rezygnacja z *partim – partim* na rzecz *et*. Innymi słowy, wyjściowa teza ukierunkowała rozstrzygnięcie nieobecne przecież w trydenckich dyskusjach. Po drugie, wnioskowana wystarczalność Pisma nie może mieć takiego znaczenia, jakie Geiselmann próbował jej nadać, skoro dogmaty katolickie nie dają się wyprowadzić na bazie samego *sola Scriptura*. Wreszcie po trzecie, w rozwiązaniu Geiselmanna brakowało odpowiedzi na kwestię, kto jest podmiotem, tradentem i interpretatorem Pisma. To zagadnienie jawiło się Ratzingerowi najważniejsze. W teologii katolickiej taką rolę pełnił Kościół, w którego wierze upatrywano klucza do Pisma, a dla reformatorów zasadę formalną stanowił aksjomat „tylko Pismo” i on też oddziaływał na pojmowanie zasady materialnej wystarczalności Pisma. Krytyczna samodzielność Pisma skierowywała hermeneutyczną uwagę na tory pozostające poza wiarą Kościoła²³.

Kwestie materialnej i formalnej zasady domagają się wyjaśnienia:

Kto twierdzi, że wszystkie prawdy wiary niezbędne do zbawienia i życia Kościoła są wystarczająco jasno wyartykułowane w Biblii, tzn. nie tylko że są tam obecne, ale też akuratnie zinterpretowane, tak że czytelnik może bez problemu je stamtąd zaczerpnąć – ten optuje za formalną wystarczalnością Pisma Świętego. Z kolei zwolennik materialnej wystarczalności sądzi, że wszystkie prawdy wiary znajdują się w Biblii *explicite* lub *implicite*, ale część z nich, lub ich właściwe zrozumienie i zastosowanie, nie może obejść się bez Tradycji (Zatwardnicki 2023, 54).

---

²³ Por. Ratzinger 2016a, 547–548; Ratzinger 2018a, 354–355, 368, 389, 410; VD 29. Por. również Ratzinger 2016b, 680: „protestanckie *sola Scriptura* mniej interesuje się materialną genezą wypowiedzi na temat wiary, a bardziej sędziowską funkcją Pisma wobec Kościoła”. Joshua Brotherton wyraża opinię, że Geiselmann dokonał raczej ekumenicznej interpolacji niż interpretacji dekretu Soboru Trydenckiego – por. Brotherton 2015, 671–672.

W przypadku formalnej wystarczalności Pismo jawi się wystarczającą wykładnią samego siebie, i tak można by scharakteryzować stanowisko protestanckie (Por. np. East 2021, 74-75; Ward 2005, 730). Katolicy, nawet gdyby mieli przyjąć materialną wystarczalność Pisma, i tak musieliby odrzucić formalną wystarczalność Biblii. Z zagadnieniem tym wiąże się rozróżnienie na Objawienie oraz Pismo Święte jako materialną zasadę Objawienia; Objawienie to rzeczywistość uprzednia i wykraczająca ponad Pismo, które jest świadectwem i drogą do poznania Objawienia. Tak rozumiane Objawienie nie może być wyłącznie Pismem Świętym, jako większe od niego, nie jest w nim bez reszty ‘zobiektywizowane’. Sam Ratzinger wyodrębnił ideę materialnej wystarczalności Pisma od idei Pisma jako jedynej zasady materialnej Objawienia. Pierwsza z nich mogłaby współgrać z uznaniem nadrzędności Objawienia względem Pisma, druga zaś domagałaby się utożsamienia Objawienia z zasadą materialną Pisma, czemu uległ protestancki biblicyzm²⁴.

Dla katolików zaś właśnie Tradycja stanowi zasadę formalną, ponieważ słowo zostało przekazane Kościołowi, a nie stanowi oddzielonej od niego samodzielnej rzeczywistości. Jeśli dla katolików wiara Kościoła jest kluczem do Pisma, to z kolei reformacyjne założenie postuluje krytyczną samodzielność Pisma wobec Kościoła, tak że interpretacji Pisma szuka się poza wiarą Kościoła. W przekonaniu katolików Urząd Nauczycielski Kościoła odgrywa rolę strażnika słowa Bożego i gwaranta jego rozumienia, reformacja zaś z samodzielnie istniejącego słowa, zredukowanego do samointerpretującego się Pisma, czyni kryterium urzędu. W odwróceniu relacji między słowem i urzędem dopatrywał się

---

²⁴ Por. Ratzinger 2014, 634–635; Ratzinger 2016a, 142, 147. Jeszcze w średniowieczu uznawano, że ‘objawieniem’ jest nie samo Pismo, lecz jego określone zrozumienie w Kościele – por. Fisichella 2001, 95. Walter Kasper uważa, że nawet gdyby w średniowieczu (np. u Tomasza z Akwinu) doszukiwać się wystarczalności Pisma interpretowanego w Tradycji, to i tak nie mogłoby to prowadzić do uznania egzegezy historyczno-krytycznej za ostateczną instancję w teologii – por. Kasper 2014, 97–98.

Ratzinger różnicę między pojmowaniem Kościoła i Tradycji przez katolików i reformatorów²⁵.

Wracając do tezy Geiselmanna o materialnej wystarczalności Pisma, kwestia ta domaga się w przekonaniu Ratzingera rozwiązania problemu bardziej podstawowego, czyli ustalenia stosunku autorytetu Kościoła i autorytetu Pisma. Dopiero przyjęcie koncepcji Objawienia jako żywego słowa Boga obecnego we wspólnocie wierzących i będącego źródłem dla Pisma i Tradycji pozwala rozwiązać kwestię 'Pismo i Tradycja', włączając ją w szerszą kwestię 'Objawienie i Tradycja'. Na mocy samej nietożsamości Objawienia i Pisma trzeba stwierdzić, że nie jest możliwe istnienie katolickiej wersji *sola Scriptura*. Zresztą, jedynie rzeczywistość Chrystusa, a nie jej materialne świadectwo (Pismo) czy późniejsze eksplikacje (np. dogmaty) może być wystarczająca dla chrześcijanina – konkluduje Ratzinger (por. Ratzinger 2018a, 355, 357, 359–360; Boeve 2011, 422; Ferdek 2010, 177).

5. Podsumowanie

Kwestię *sola Scriptura* sprowadza Ratzinger do odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób Objawienie Boże jest na stałe obecne w historii. Wbrew reformacyjnemu przekonaniu, rzekoma jednoznaczność Pisma nie jest możliwa poza Kościołem strzegącym autorytetu natchnionych pism. Nierozzerwalny związek Pisma z Kościołem daje się uchwycić w genezie świętych pism, rozpoznaniu ich kanoniczności i ustaleniu

---

²⁵ Por. Ratzinger 2018a, 351–352, 389–390; VD 47; DV 10; Müller 2018, 14–15. Tej zasady formalnej nie wolno rozumieć tak, jakby to Urząd Nauczycielski Kościoła był zasadą formalną – por. Ratzinger 2018a, 171. Ratzinger twierdzi, że reformatorzy uznawali, iż Pismo jest zasadą materialną Objawienia, a nie samym Objawieniem. Później to przekonanie zostało zagubione w wyniku sporów z katolikami, na powrót zaś zostało przywrócone protestanckiej teologii w XX wieku przez Karla Bartha i Emila Brunnera – por. tamże, s. 356. W katolickim rozumieniu Urząd Nauczycielski Kościoła nie jest panem, lecz służą słowa, czy też, bardziej publiczystycznie, jawi się „sługą dominacji Pana” – por. Zatwardnicki 2023, 120.

kanonu, jest on także obecny już na kartach Pisma Świętego w postaci symbolu wiary Kościoła ('kanon w kanonie'). Słowo żyje jedynie w Kościele, z kolei Kościół jest służą słowa Bożego.

Na pierwszy plan wybija się podkreślane przez bawarskiego teologa rozróżnienie pomiędzy Objawieniem a Pismem Świętym jako świadectwem Objawienia i jego materialną zasadą. Zabezpieczeniu historycznego 'raz jeden' Objawienia służy Pismo Święte jako swego rodzaju 'urząd świadectwa', lecz Objawienie ma również swoje 'dzisiaj', bo pozostaje żywe w życiu, wierze i kulcie Kościoła (czyli w Tradycji). Przyszły papież sprzeciwiał się upatrywaniu w Piśmie i Tradycji dwóch źródeł Objawienia i proponował odmienne ujęcie: to Objawienie jest źródłem, z którego wypływają dwa nurty Pisma i Tradycji jako materialnych i historycznych form przekazu Objawienia.

Ratzingerowska krytyka propozycji Geiselmanna wykazała, że postulowanie katolickiej wersji *sola Scriptura* jest bezprzedmiotowe, bo poszukiwanie materialnej wystarczalności Pisma stawia na boku ważniejsze pytanie o relację między autorytetem Kościoła a autorytetem Pisma. Odpowiedź na nie wymaga włączenia kwestii 'Pismo i Tradycja' w szersze zagadnienie 'Objawienie i Tradycja'. Już z samej nietożsamości między Objawieniem a Pismem wynika niemożność przyjęcia katolickiej odmiany 'tylko Pismo'. Zresztą, dla chrześcijanina wystarczalna może być jedynie rzeczywistość Chrystusa, a nie jej natchnione świadectwo.

Bibliografia

- Benedykt XVI. 2006. „Komunia w czasie – Tradycja.” Dostęp 2022.08.08. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_26042006.html.
- Blanco Sarto, Pablo. 2013. „Myśl teologiczna Josepha Ratzingera.” *Teologia w Polsce* (2): 23–43.
- Boeve, Lieven. 2011. „Revelation, Scripture and Tradition: Lessons from Vatican II's Constitution Dei verbum for Contemporary Theology.” *International Journal of Systematic Theology* (4): 416–433.

- Bossu, Nicolas, i Sameer Advani. 2020. „Resolving the Dualism between Exegesis and Theology: Joseph Ratzinger and the Rediscovery of Tradition: A case study of the Purification of the Temple (Jn 2:13-25).” *Alpha Omega* (1): 47–79.
- Brotherton, Joshua. 2015. „Revisiting the Sola Scripture Debate: Yves Congar and Joseph Ratzinger on Tradition.” *Pro Ecclesia* (1): 85–114.
- Childs, Brevard S. 2006. „The Canon in Recent Biblical Studies. Reflections on an Era.” W *Canon and Biblical Interpretation* (The Scripture and Hermeneutics Series 7). Red. Craig Bartholomew et al., 33-57. Grand Rapids: Zondervan.
- Cross, Anthony R. 2007. „Reformations (Sixteenth Century).” W *Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation*. Red. Stanley E. Porter. New York: Routledge: 313–324.
- Daly, Gabriel. 1997. „Revelation in the Theology of the Roman Catholic Church.” W *Divine Revelation*. Red. Paul Avis, 23–44. Eugene: Wipf & Stock Publishers.
- DH: Denzinger, Heinrich. 2009. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum: Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder.
- DV: Sobór Watykański II. 2002. „Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei verbum.” W Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje: Tekst polski: Nowe tłumaczenie*, 350–363. Poznań: Pallottinum.
- Dulles, Avery. 1980. „Scripture: Recent Protestant and Catholic Views.” *Theology Today* (1): 7-25.
- East, Brad. 2021. *The Doctrine of Scripture*. Eugene: Cascade Books.
- Feingold, Lawrence. 2016. *Faith Comes from What is Heard: An Introduction to Fundamental Theology*. Steubenville: Emmaus Academic.
- Ferdek, Bogdan. 2010. „Objawienie w doktrynie kard. Josepha Ratzingera/Benedykta XVI.” *Studia theologiae fundamentalis* (1): 169–181.

- Fisichella, Rino. 2001. „Dei Verbum Audiens et Proclamans: On Scripture and Tradition as Source of the Word of God.” *Communio. English Edition* (1): 85–98.
- Gaál de, Emery, Matthew Levering, red. 2010. *Joseph Ratzinger and the Healing of Reformation-Era Divisions*. Steubenville: Emmaus Academic.
- Gaál de, Emery. 2010. *The Theology of Pope Benedict XVI: The Christocentric Shift*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gaál de, Emery. 2012. „The Theologian Joseph Ratzinger at Vatican II: His Theological Vision and Role.” *Lateranum* (3): 515–548.
- Gabriel, Andrew K. 2007. „Luther, Martin (1483–1546).” W *Dictionary of Biblical Criticism and Interpretation*. Red. Stanley E. Porter. New York: Routledge: 210–211.
- Geiselmann, Josef Rupert. 1962. *Die Heilige Schrift und die Tradition: Zu den neueren Kontroversen über das Verhältnis der Heiligen Schrift zu den nichtgeschriebenen Traditionen*. Freiburg: Verlag Herder.
- Hahn, Scott. 2021. *Przymierze i komunia: Teologia biblijna papieża Benedykta XVI*. Tłum. Dominika Krupińska. Kraków: Wydawnictwo Esprit.
- Hendrix, Scott H. 2011. „Sola Scriptura.” W *The Cambridge Dictionary of Christian Theology*. Red. Ian A. McFarland et al. Cambridge: Cambridge University Press: 478–479.
- Kasper, Walter. 2014. *Kościół katolicki: Istota, rzeczywistość, posłannictwo*. Tłum. Grzegorz Rawski. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Leks, Paweł. 1997. „Słowo Twoje jest prawdą...”: *Charyzmat natchnienia biblijnego*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Levering, Matthew. 2014. *Engaging the Doctrine of Revelation: The Mediation of the Gospel through Church and Scripture*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Martin, Francis. 2015. „Revelation and Understanding Scripture: Reflections on the Teaching of Joseph Ratzinger, Pope Benedict XVI.” *Nova et Vetera. English Edition* (1): 253–272.

- McGrath, Alister. 2005. „Luter Marcin.” W *Słownik hermeneutyki biblijnej*. Red. wyd. pol. Waldemar Chrostowski. Tłum. Bogusław Widła. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio: 545-549.
- Millare, Roland. 2020. „The Hermeneutic of Continuity and Discontinuity Between Romano Guardini and the Joseph Ratzinger: The Primacy of Logos.” *Nova et Vetera. English Edition* (2): 521–563.
- Moss, R. 2015. „Beyond ‘Two Source Theory’ and ‘Sola Scriptura’: Ecumenical Perspectives on Scripture and Tradition.” *Acta Theologica* (2): 66–81.
- Mullins, Patrick. 2005. „The ecumenical movement and the transmission of the Word of God in Vatican II’s Dei Verbum.” *The Ecumenical Review* (4): 406–432.
- Müller, Gerhard Ludwig. 2018. „Tradycja jako zasada katolickiej teologii.” *Teologia w Polsce* (2): 5–17.
- Pidel, Aaron. 2015. „Christi Opera Proficiunt: Ratzinger’s Neo-Bonaventurian Model of Social Inspiration.” *Nova et Vetera. English Edition* (3): 693–711.
- Pokrywiński, Rafał. 2017. „Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera.” W *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*. Red. Krzysztof Kaucha i Jacenty Mastej, 81–102. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Popowski, Remigiusz. 1995. „Efapax.” W Popowski, Remigiusz. *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu: Wydanie z pełną lokalizacją greckich haseł, kluczem polsko-greckim oraz indeksem form czasownikowych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio: 247–248.
- Rahner, Karl. 1969. „Nowe ujęcie natchnienia biblijnego.” W *Biblia dzisiaj*. Red. Józef Kudasiewicz, s. 189–197. Tłum. Anna Morawska. Kraków: Znak.
- Ratzinger, Joseph i Vittorio Messori. 1986. *Raport o stanie wiary: Z Ks. Kardynałem Josephem Ratzingerem rozmawia Vittorio*

- Messori*. Tłum. Zyta Oryszyn i Jan Chrapek. Kraków–Warszawa: Wydawnictwo Michalineum.
- Ratzinger, Joseph. 2009. *Wykłady bawarskie z lat 1963–2004*. Tłum. Andrzej Czarnocki. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Ratzinger, Joseph. 2012. *Teologia liturgii: Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego* (Opera omnia 11). Tłum. Wiesław Szymona. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ratzinger, Joseph. 2014. *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury: Rozprawa habilitacyjna i studia nad Bonawenturą* (Opera omnia 2). Tłum. Jarosław Merecki. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ratzinger, Joseph. 2015. *Jezus z Nazaretu: Studia o chrystologii* (Opera omnia 6/2). Tłum. Wiesław Szymona. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ratzinger, Joseph. 2016a. *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego: Formułowanie – Przekaz – Interpretacja* (Opera omnia 7/1). Tłum. Wiesław Szymona. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ratzinger, Joseph. 2016b. *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego: Formułowanie – Przekaz – Interpretacja* (Opera omnia 7/2). Tłum. Ewa Grzesiuk. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ratzinger, Joseph. 2018a. *Wiara w Piśmie i Tradycji: Teologiczna nauka o zasadach* (Opera omnia 9/1). Tłum. Jarosław Merecki. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ratzinger, Joseph. 2018b. *Wiara w Piśmie i Tradycji: Teologiczna nauka o zasadach* (Opera omnia 9/2). Tłum. Jarosław Merecki. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Rowland, Tracey. 2017. *Catholic Theology*. London–New York: Bloomsbury T&T Clark.
- Scheffczyk, Leo. 2001. „Sacred Scripture: God’s Word and the Church’s Word.” *Communio. English Edition* (1), 26–41.
- Schneider, Michael. 2008. „Primat des Logos vor dem Ethos – Zum theologischen Diskurs bei Joseph Ratzinger.” W *Joseph Ratzinger:*

- Ein theologisches Profil*. Red. Peter Hofmann, 15-45. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
- Schwöbel, Christoph. 1990. „Calvin.” W *Dictionary of Biblical Interpretation*. Red. Richard J. Coggin i James L. Houlden. Philadelphia: Trinity Press International: 98–101.
- Sobór Trydencki. 2007. „Dekret o przyjęciu świętych ksiąg i Tradycji (8.04.1546).” W *Breviarium fidei: Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Red. Ignacy Bokwa, 179–180. Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha.
- Szymik, Jerzy. 2015. *Theologia Benedicta*. Tom 3, Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Thompson, John L. 2005. „Calvin, John.” W *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*. Red. Kevin J. Vanhoozer. Grand Rapids: Baker Academic: 96-97.
- VD: Benedykt XVI. 2010. *Verbum Domini*. Kraków: Wydawnictwo M.
- Wainwright, Geoffrey. 1995. „Towards an Ecumenical Hermeneutic: How Can All Christians Read the Scriptures Together?” *Gregorianum* (4): 639–662.
- Ward, Timothy. 2005. „Scripture, Sufficiency of.” W *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*. Red. Kevin J. Vanhoozer. Grand Rapids: Baker Academic: 730–731.
- Webster, John. 2003. *Holy Scripture: A Dogmatic Sketch*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Webster, John. 2005. „Scripture, Authority of.” W *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*. Red. Kevin J. Vanhoozer. Grand Rapids: Baker Academic: 724-727.
- Webster, John. 2012. *The Domain of the Word: Scripture and Theological Reason*. London – New York: T&T Clark International.
- Wicks, Jared. 2010. „Vatican II on Revelation: From Behind the Scenes.” *Theological Studies* (71): 637–650.
- Work, Telford. 2002. *Living and Active: Scripture in the Economy of Salvation*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.

- Yocum, John. 2005., „Scripture, Clarity of.” W *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*. Red. Kevin J. Vanhoozer. Grand Rapids: Baker Academic: 727–728.
- Zatwardnicki, Sławomir. 2020. „One Source of Revelation and Two Currents of the Revelation Transmission and Cognition: The Apolo- logical Dimension of Joseph Ratzinger’s Theology.” *Wrocławski Przegląd Teologiczny* (2): 63–93.
- Zatwardnicki, Sławomir. 2022. *Od teologii Objawienia do teologii natchnienia: Studium inspirowane twórczością Geralda O’Collinsa i Josepha Ratzingera*. Lublin: Wydawnictwo Adademicon.
- Zatwardnicki, Sławomir. 2023. *Biblia „po katolicku”, czyli dlaczego nie sola Scriptura*. Warszawa – Poznań: Wydawnictwo „W drodze”.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXV

Zeszyt 1

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2023

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 10,7. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

JERZY OSTAPCZUK, <i>Cyrillic Early Printed Tetraevangelia issued in Kyiv in 1697 and 1712 – their liturgical tradition and original. Study of saints and feasts present in the menologia</i>	7
WOJCIECH SZCZERBA, <i>Knowing The Unknowable, Reaching The Unreachable. The Apophatic Theology of Gregory of Nyssa</i>	33
SŁAWOMIR ZATWARDNICKI, <i>Katolicka wersja sola Scriptura? Odpowiedź Josepha Ratzingera</i>	49
ANDREJ NIKULIN, ARTUR ALEKSIEJUK, <i>The Issue of Spiritual Revelations from the Perspective of Holy Scripture and the Traditions of the Church</i>	75
ELŻBIETA BYRTEK, <i>Geneza nauki konfirmacyjnej jako formy kształcenia konfesyjnego w tradycji protestanckiej</i>	93
СВЕТЛАНА ШУМИЛО, <i>Стилистическая фигура антитезы в древнерусских гомилетике и агиографии стиля плетение словес</i>	111
Wykaz autorów	128

Contents

Jerzy Ostapczuk, <i>Cyrillic Early Printed Tetraevangelia issued in Kyiv in 1697 and 1712 – their liturgical tradition and original. Study of saints and feasts present in the menologia</i>	7
Wojciech Szczerba, <i>Knowing The Unknowable, Reaching The Unreachable. The Apophatic Theology of Gregory of Nyssa</i>	33
Sławomir Zatwardnicki, <i>A Catholic Version of Sola Scriptura? An Answer of Joseph Ratzinger</i>	49
Andrej Nikulin, Artur Aleksiejuk, <i>The Issue of Spiritual Revelations from the Perspective of Holy Scripture and the Traditions of the Church</i>	75
Elżbieta Byrtek, <i>Genesis of Confirmation Work as a Form of Confessional Education in the Protestant Tradition</i>	93
SVETLANA SHUMILO, <i>Stylistic figure of antithesis in ancient Russian homiletics and hagiography of the weaving of words</i>	111
List of authors	128

Wykaz autorów

Jerzy Ostapczuk, j.ostapczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Wojciech Szčerba, w.szčerba@ewst.edu.pl, ul. Św. Jadwigi 12, 50-266 Wrocław

Sławomir Zatwardnicki, zatwardnicki@gmail.com, ul. Czesława Miłosza 14, 57-100 Strzelin

Andrej Nikulin, andrej.nikulin@unipo.sk, Masarykova 15, 080 01 Prešov, Slovenská republika

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Byrtek, e.byrtek@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Svetlana Shumilo, shumilosm@gmai.com, Nacionalnyi Universitet „Chernihovskyi kolegium” im. T. Shevchenki, Chernigov, ul. Hetmana Polubotka 53, 14000 Ukraina.